

Itsepetos ja valehtelu

Juha Räikkä

Kun ihminen pettää itseään, hänen kyllä pitäisi tietää, miten asiat ovat, mutta hänen halunsa, toiveensa ja pelkonsa saavat hänet erehtymään. Itsepetoksessa ei ole kyse pelkämästä toiveajattelusta tai arkipäivän optimismista. Itsensä pettämä tuntee usein sisäistä epävarmuutta ja näyttää toisinaan itsekkin aavistelevan olevansa väärässä.

Itsepetos liittyy kiinnostavalla tavalla valehteluun ja harhaanjohtamiseen. Jotkut sanovat, että itsensä pettäjät valehtelevat itselleen, ja tietysti mielessä näin onkin. Kirjaimellisesti valehtelusta tuskin on kyse, sillä toisin kuin valehtelu itsensä pettäminen ei ole tietoista eikä intentionaalista toimintaa. Tässä kirjoituksessa pohdin, mikä suhde itsepetoksella ja muiden ihmisten harhaanjohtamisella on.

Itsepetos strategisena toimintana

Yhdysvaltain presidenttinä vuosina 1992–1998 toimineella William Jefferson Clintonilla oli virassa ollessaan suhde Valkoisessa talossa harjoittelijana toimineen Monica Lewinskyn kanssa. Clintonin jouduttua muiden asioiden takia oikeuteen hän antoi valahtoisensa lausunnon, jossa hän myönsi suhteensa Lewinskyyn, mutta kiisti heidän harrastaneen seksiä. Lausunto – *“I did not have sexual relations with that woman”* – ei kuitenkaan pitänyt paikkansa. Erikoisyyttä Kenneth Starrin raportista ilmeni, että Clinton ja Lewinsky olivat harrastaneet muun muassa suuseksiä, vaikka varsinaista yhdyntää ei ollutkaan tapahtunut. Asiat mutkistuivat, ja joitakin kuukausia myöhemmin Bill Clinton kumosi aiemmat väitteensä ja myönsi, että suhteeseen oli kuulunut myös seksi. Hän pyysi käytöstään anteeksi perheeltään, ystäviltiltään, henkilökunnaltaan, hallitukseltaan, Lewinskyltä, Lewinskyn perheeltä ja koko Amerikan kansalta.

Oikeudessa Clinton vapautui kaikista syyteistä, eikä hän eronnut virastaan, vaikka kongressin alahuoneen republikaanijohtaja Tom DeLay ja monet muut sitä vaativat. Presidentin puoliso Hillary Rodham Clinton tuki miestään sekä ennen totuuden paljastumista että sen jälkeen. [1]

Alkuperäisessä lausunnossaan Clinton oli määrittänyt sanan ”seksi” uudella tavalla. Tämä mahdollisti sen, että alkoi kuumeinen kiistely siitä, oliko Clinton tarkkaan ottaen valehdellut kiistäessään heidän harrastaneen seksiä [2]. Jos hän tarkoitti lausunnollaan, ettei yhdyntää ollut tapahtunut, se, mitä hän tarkoitti, piti paikkansa. Mutta väite, ettei seksiä ollut harrastettu, oli tietysti epätosi. Kiinnostava havainto tässä yhteydessä on, että presidentti saattoi itse uskoa puhuvansa alunperinkin totta. Kenties tämä on epäuskottavaa, mutta mikäli niin tapahtui, Clintonille kävi siten kuin monille harhauttajille käy: hän alkoi itse uskoa näkemyksiin, joiden ilmaisemisen yksinomaisena tehtävänä on harhaanjohtaa vihollista.

Itsepetos ja strateginen toiminta liittyvät toisiinsa monella tavalla. Toisten ihmisten harhauttaminen onnistuu tehokkaimmin silloin, kun harhaanjohtavia tietoja välittävä henkilö itse uskoo välittämiensä ”tietojen” pitävän paikkansa. Tälle ilmiölle on yksinkertainen selitys. Ihmiset osaavat tunnistaa valehtelun, ja taitamaton valehtelija paljastuu helposti. Punastuminen, silmien räpsyminen, pupillien laajentuminen, kulmakarvojen kohoaminen, silmien kostuminen, teeskennelty hymy, teennäiset ilmeet, lausuntojen ristiriitaisuus, aiheesta poikkeaminen ja hyökkäävä suhtautuminen ovat joitakin tavallisia merkkejä, jotka voivat liittyä valehteluun.

Harjaantunut valehtelija onnistuu epäilemättä välttämään paljastumisen yleisimmät salakarit, mutta varmin keino valehtelun merkkin poistamiseksi on valehtelun lopettaminen [3]. Va-

lehdellensä henkilö pyrkii tietoisesti saamaan toiset uskomaan jotakin, mitä hän ei itse usko. Kun henkilö alkaa itse uskoa harhaanjohtaviin väitteisiinsä, hän ei enää valehtele, sillä hän uskoo kertovansa totuuden. Harhaanjohtamalla ensin itseään hän voi onnistua harhaanjohtamaan muita [4].

On kuitenkin selvää, ettei ihminen voi alkaa uskoa epätosina pitämiinsä käsityksiin vain siksi, että niihin uskominen olisi muiden harhauttamisen kannalta hyödyllistä. Jotta harhautusta auttava uskomusten muutos onnistuisi, sen on tapahduttava kuin itsestään, siis tahattomasti. Harhaanjohtamisen yhteydessä itsepetos on kuitenkin melko yleistä, sillä asiat, joita harhaanjohtaja ei halua paljastaa muille, ovat usein sellaisia, joita hän ei haluaisi myöntää itselleen. Tämä johtaa helposti itsepetokseen.

Kuvitelkaamme tilanne, jossa uskollisuutta arvostava aviomies on rajussa humalassa ollessaan pettänyt vaimoaan. Rakkauden teko on kestänyt muutaman minuutin, eikä siitä ole suuremmin nauttinut kumpikaan osapuoli. Tässä tilanteessa aviomies voi joutua houkuttukseen ajatella, ettei varsinaista petosta ole itse asiassa edes tapahtunut. Pettäminen on suunniteltua ja harkittua! Minä vain ajauduin tilanteeseen! Mikäli aviomies onnistuu tulkitsemaan tosiasiat toiveidensa mukaisesti, hän alkaa uskoa, ettei petosta tapahtunut. Sen jälkeen muiden ihmisten harhaanjohtaminen on helppoa, sillä se ei edellytä valehtelua, mistä voi aina jäädä kiinni.

Ne, joiden mielestä myös presidentti Clinton petti itseään, ovat viitanneet samanlaiseen tapahtumaketjuun. Teorian mukaan viriiliyttä uhkuvan Clintonin moraaliskonnolliset näkökannat sotivat niin rajusti hänen omaa käytöstään vastaan, että seurauksena oli tosiasioiden häviäminen kauas horisonttiin [5]. Vasta yleinen painostus herätti hänet uestaan, ja hän käsitti, että suuseksikin on seksiä.

Itsepetoksen biologiaa

Kuten kaikki ihmisen ominaisuudet ja kyvyt, myös kyky pettää itseään voidaan yrittää selittää biologisesti. Tällöin on kysyttävä, mitä hyötyä itsepetoskyvystä on saattanut olla varhaisille edeltäjillemme. Melko yleinen vastaus on, että itsepetos on auttanut muiden harhaanjohtamisessa [6]. Myös ihmiskunnan varhaisina aikoina muiden harhaanjohtamisesta on ollut epäilemättä paljon hyötyä, ja koska itsepetoksesta on ollut hyötyä muiden harhaanjohtamisessa, ihminen on

oppinut kyvyn johtaa harhaan sekä muita että itseään [7].

Inhimillisellä huijaustaipumuksella on epäilemättä biologinen perusta. Jo ennen kuin pienet lapset oppivat puhumaan, he oppivat huijaamaan vanhempiaan. Itkullaan lapsi voi viestittää tarvitsevansa jotakin, vaikka hänen syynsä saada vanhempi luokseen on aivan toinen kuin mihin tämä on harhautettu uskomaan. Tietysti vanhemmat oppivat ennen pitkää lapsensa harhautusmenetelmät, mutta lapset oppivat yleensä uusia keinoja näiden mestarikasvattajien juoksuttamiseen [8]. Huijauskyvyn diplomi ojennetaan, kun ihminen alkaa pettää itseään pyrkiessään johtamaan muita harhaan.

Ihminen ei ole ainoa luomakunnan laji, joka pyrkii joskus harhaanjohtamaan muita – siis joko lajitovereitaan tai muiden lajien edustajia. Kun Chantek-niminen oranki oppi käsimerkein kommunikoidaan opettajiensa kanssa, se ryhtyi lähes ensi töikseen huijaamaan näitä. Chantek esimerkiksi huomasi, että aina kun se pyysi päästä kylpyhuoneeseen, pyyntöön suostuttiin. Niinpä se jonkin ajan kuluttua alkoi pyytää pääsyä kylpyhuoneeseen vain tehdäkseen jotain muuta kuin mitä kylpyhuoneessa oli tarkoitus tehdä [9].

Eläin-, kasvi- ja sienikunnassa yleisenä periaatteena näyttää olevan ohje ”vaikuta siltä, mitä et ole, ja ole sitä, miltä et vaikuta” [10]. Jotkut täysin myrkyttömät sienet näyttävät vaarallilta myrkkysieniltä. Hyönteisiä ja hämähäkkejä ahmiva rukoilijasirkka vaikuttaa harmittomalta ruoholta. Ihmisten tapa harhaanjohtaa toisiaan kannattaa kuitenkin pitää erillään siitä ”harhaanjohtamisesta”, josta luontodokumentit kertovat. Rukoilijasirkat eivät petä itseään.

Valehtelu on taitolaji

Kuinka taitavia harhaanjohtajia ihmiset sitten ovat? Onnistunut huijaus ei tietenkään aina edellytä itsepetosta, joka pitää valehtelun ulkoiset merkit poissa. Valehtelu onnistuu muutoinkin, sillä ulkoisten merkkien tulkinta vaatii taitoa. Valehtelussa ilmenevät merkit vaihtelevat yksilöittäin, ja monet valehtelun merkit ovat samoja kuin esimerkiksi pelon merkit. Kun rehtori kuulustelee oppilastaan kysymällä, rikkoiko oppilas koulun ikkunan vai ei, oppilaan katseen epävarmuus ja ihoreaktiot eivät välttämättä kerro siitä hänen valehtelustaan, vaan siitä, että hän pelkää, ettei häntä uskota [11].

Tämä tekee valheenpaljastamisesta hankalaa [12]. Taitava henkilö selvittää mahdollista valhet-

ta pitäen yllä rauhallista ilmapiiriä, käyttäen selvitystyöhön riittävästi aikaa ja tehden epäsuoria mutta paljastavia kysymyksiä. Strategia voi toimia. Tämä ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että ulkoisia merkkejä on hankalaa tulkita. Joskus voi käydä niin, ettei henkilö havaitse, että hänelle valehdellaan, koska hän tulkitsee ulkoiset merkit juuri pelon merkeiksi. Myös itsensä pettäjän ulkoiset merkit voivat muistuttaa valehtelijan merkkejä.

Itsepetos ei siis johda siihen, etteikö itsensä pettäjää voitaisi yhä epäillä valheesta, vaikka hän ei enää valehtelekaan (eikä hänellä siis ole valehtelun aiheuttamia ulkoisia merkkejä).

Monet tekijät vaikuttavat siihen, kuinka vaikeaa tai helppoa valheen paljastaminen yksittäisissä tilanteissa on. Valheen paljastaminen vaikeutuu, jos valehtelija tietää, ettei kiinnijäämisestä seuraa kovin vakavia ikävyyksiä, tai jos hän ajattelee tarkoittavansa valheillaan pelkkää hyvää. Valehtelijan menestymisen kannalta on myös hyvä, jos hän ei tunne valehtelun kohdetta tai jos hän valehtelee jonkun toisen pyynnöstä. Myös se, että valehtelija pystyy melko tarkoin ennustamaan hetken, jolloin valhe pitää ilmaista, helpottaa hänen tehtävänsä. Kun valehtelija toistaa vanhoja valheitaan, hänen paljastamisensa on hankalampaa kuin silloin, kun valhe on uusi. Kaikki tällaiset seikat vaikuttavat valehtelun aiheuttamien ulkoisten merkkien havaittavuuteen [13].

Kouliintunut valehtelija pyrkii toisinaan siihen, että huijauksen kohde alkaisi pettää itseään [14]. Ihmisten itsepetosalttiuden hyväksikäyttö on parisuhteissa erityisen helppoa. Koska juuri kukaan ei halua, että hänen aviopuolisonsa olisi uskoton, uskollisuuden todisteeksi voi riittää mikä tahansa oljenkorsi, jonka avulla petetty voi vakuuttaa itsensä puolisonsa uskollisuudesta. Näitä oljenkorsia uskottomat puoliset osaat tarjota (esimerkiksi käyttäytymällä erityisen rakastavasti ja miellyttävästi), eikä petettyjen tarvitse kohdata karmivaa totuutta. Jos ystäväpiirissä sattuu olemaan henkilö, joka yrittää auttaa petettyä katsomaan asioita hiukan tarkemmin, tällaisesta ystävästä itsensä pettämä haluaa äkkiä eroon. [15]

Voiko valehtelevä olla hyväksyttävää?

Valehtelevä ei tietenkään ole kovin kaunis tapa, ja itse asiassa monet sellaisetkin valheet, joita olemme kenties taipuvaisia pitämään toi-

sinaan hyväksyttävänä, saattavat olla erityisesti kauaskantoisilta seurauksiltaan ikäviä. Ihmisten näkemys valehtelun hyväksyttävyydestä vaihtelee, mutta esimerkiksi seuraavat valheen muodot ovat monien mielestä ainakin joissakin tilanteissa paikallaan: valehtelu kasvatus- ja holhoamistarkoituksissa, valehtelu kriisitilanteissa uhrien välttämiseksi, valvottu valehtelevien tutkimustiedon saamiseksi, valehtelu rikoksen selvittämiseksi, valehtelu valehtelijan paljastamiseksi, ”valkoiset valheet” kohteliaisuussyistä, ”häätävalheet” hienotunteisuudesta, valheet huumorin vuoksi ja tietenkin valehtelu seurapeleissä, jotka perustuvat valehtelutaitoon. Jonkin verran vähemmän hyväksytyinä pidettyjä (mutta kuitenkin hyvin yleisiä) valheen muotoja ovat valehtelu erilaisissa suosituskirjeissä, valehtelu kuolemansairaille ja valehtelu luottamuksellisten tietojen turvaamiseksi [16].

Eryteisesti kohteliaisuussyistä esitetyt valheet uskotaan usein, koska niiden toivotaan olevan totta. Kukapa ei haluaisi uskoa, kun hänelle kerrotaan, että hänen valmistamansa illallinen oli erinomainen? (Imartellulla pääset mihin tahansa.) Myös vakavasti sairaille sepitetyt tarinat otetaan monesti todesta.

Valehtelu politiikassa herättää paljon ristiriitaisia tunteita. Jean-Paul Sartren (1905–1980) näytelmässä *Likaiset kädet* (1948) kiistellään juuri ”hyvien päämäärien” vuoksi harrastetun poliittisen valehtelun hyväksyttävyydestä. Kokenut kommunistijohtaja Hoederer hyväksyy valehtelun, mutta nuori idealisti Hugo tuomitsee sen siinäkin tapauksessa, että poliittisten tavoitteiden saavuttaminen edellyttäisi valheita. Hugo syyttää Hoedereria, joka on valehdellut heidän yhteisille puoluetovereilleen, mutta Hoederer ei voi käsittää syytöksiä.

Hoederer: Mistä sinä oikeit puhut?

Hugo: Meidän Puolueestamme.

Hoederer: Meidän Puolueestammeko? Mutta ainahan sitä vähän valehdellaan, niin kuin muuten kaikkialla. On pakko. Oletko sinä itse varma, ettet ole milloinkaan valehdellut, ettet valehtelee juuri tällä hetkellä?

Hugo: En ole koskaan lausunut valheen sanaa tovereille. Minä ... mitä hyödyttää taistella ihmisten vapauksien puolesta, jos kerran halveksii heitä kylliksi syöttääkseen heille valheita?

Hoederer: Minä valehtelen, milloin on pakko, enkä halveksi ketään. Minä en ole valhetta keksinyt, vaan se on syntynyt luokkakajoisessa yhteiskunnassa ja jokainen meistä on saanut sen syntymäperintönä. Emme me kitke valhetta kieltäytymällä valehtelevästä vaan käyttäessämme kaikki keinot luokkajaan hävittämiseksi.

Hugo: Kaikki keinot eivät ole hyviä.

Hoederer: Kaikki tehokkaat keinot ovat hyviä. [17]

Näytelmän Hoederer on siis asetettu edustamaan kantaa, jota edusti esimerkiksi Niccolò Machiavelli (1469–1527) teoksessaan *Ruhtinas* (1532). Machiavellin mukaan ”suurtekoja ovat tehneet nimenomaan sellaiset ruhtinaat, jotka eivät ole pitäneet lupauksiaan”, vaan ovat joskus myös valehdelleet asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. ”Kokemus” on osoittanut, että epärehelliset johtajat ovat päässeet ”lopulta voitolle niistä, jotka ovat ottaneet rehellisyyden ohjeuorakseen” [18].

On mahdollista kiistellä siitä, onko suorainen valehtelevä sosiaalisen elämän kannalta välttämätöntä, mutta sen sijaan on selvää, että tietynlainen salailu ja harhaanjohtaminen on välttämätöntä. Jokainen meistä haluaa joskus olla esimerkiksi paljastamatta tunteitaan muille ihmisille, ja tällöin on käyttäydäytävä kuin mitään ei olisi tapahtunut. Rakastunut ei aina halua paljastaa rakastumistaan eikä kiukkuinen kiukkuaan tai pettynyt pettymystään. Ihmisellä on lupa suojata tunteidensa ja ajatustensa näkymistä, ja tämän suojaamisen osaamme hyvin luontaisesti tehdä harhauttamalla muita väärin käsityksiin.

Jos ihmiset eivät suojaisi itseään, tuskin haluaisimme olla toistemme kanssa kovin paljon tekemisissä. Tahdomme elää maailmassa, jossa ihmiset eivät näytä todellisia tunteitaan ja ajatuksiaan muutoin kuin sopivissa tilanteissa ja sopivassa määrin [19]. Ihmisillä ei ole todellakaan mitään sitä vastaan, että heidät jatkuvasti harhautetaan väärin käsityksiin.

Mutta vaikka valehtelu ja harhaanjohtaminen ovat hyödyllisiä taitoja, joista on yleistäkin etua, usein valehtelu ja harhautukset johtavat pelkästään inhimilliseen kärsimykseen ja surunäytelmiin. Tästä syystä ketään ei kannata varsinaisesti kannustaa epärehellisyteen – sitä esiintyy täysin riittävä määrä muutoinkin. Eeppisessä kertomuksessaan *Jumalainen näytelmä* (1307–) Dante Alighieri (1265–1321) sijoittaa ”vilpin pedot” helvetin alimpiin kerroksiin, jossa on ”tuska suurin” [20]. Danten valinta ei ole lainkaan hullumpi.

Ne huijarit, jotka ovat ajautuneet itsepetokseen harhauttaessaan muita, eivät useinkaan näe seikkailuissaan onnellista loppua. Italian fasisidiktattori Benito Mussolini (1883–1945) teki vuonna 1938 armeijassaan merkittäviä organisaatiomuutoksia, joiden tarkoituksena oli saada armeija näyttämään suuremmalta kuin se tosiasiassa oli. Päämääränä oli tietenkin harhauttaa tulevia vihollisia. Jo muutaman vuoden päästä suuruudenhullu Mussolini itse kuitenkin eli kuvitelmassa, että hänen sotajoukkonsa todellakin

oli valtava, unohtettuaan miten vaikutelma oli saatu aikaan. Tarinan mukaan Mussolinin johtama Italian armeija hävisi useita taisteluita juuri armeijan sekavan organisaation ja *Il Ducen* tekemien katastrofaalisten virhearvioiden vuoksi [21]. Eräs Mussolinin valtakuntaa tutkinut kirjoittaja toteaa, ettei harhautus tehonnut juuri keneenkään muuhun kuin Mussoliniin itseensä [22].

Kaikesta päätellen itsepetoksella on siis tärkeitä yhteyksiä valehteluun ja harhaanjohtamiseen. Kukaan ei kuitenkaan tietoisesti ryhdy itsensä pettäjäksi, jotta voisi harhauttaa muita. Itsepetokseen ajaututaan.

VIITTEET

- [1] Ks. esim. *Clinton* 2003, 690-700.
- [2] Muistelmissaan *Clinton* (2004, 773) toteaa nimenomaisesti, ettei hän tiennyt, mitä ”seksillä” oikein tarkoitettiin.
- [3] Ks. esim. *Ekman* 1985, 27, 160.
- [4] Valehtelun määrittelystä, ks. esim. *Barnes* 1992, 153. Ks. myös *Chisholm* ja *Feehan* 1977, 147. Itsepetos auttaa harhaanjohtamisessa, ks. *Solomon* 1993, 43; *Saarni* ja *Lewis* 1993, 11.
- [5] *Noonan* 2004, 2.
- [6] *Alexander* 1979, 134-135.
- [7] *Trivers* 2000, 115.
- [8] Vrt. *Giannetti* 2001, 40.
- [9] *Giannetti* 2001, 13. Chantek meni kylpyhuoneeseen leikkimään.
- [10] Vrt. *Giannetti* 2001, 9.
- [11] *Ekman* 1985, 51, 199.
- [12] Koska samanaikaiset ulkoiset merkit kuuluvat eri tunteisiin ja ajatuksiin, hetkellisiin ”mikroilmeisiin” perustuva valheenpaljastusmenetelmä ei ole täysin luotettava.
- [13] *Ekman* 1985, 289-292.
- [14] Valehtelu siis helpottuu, kun valehtelun kohteella on halu uskoa valehtelijan sanaan. Vrt. *Ekman* 1985, 294.
- [15] Epäsuorista harhautusmenetelmistä kertoo mm. *Greene* 2001, 275.
- [16] Ks. *Bok* 1981. Teoksessaan *Bokin* päätehtävänä on yleisesti hyväksytyjen valehtelun muotojen huonojen puolien erittely.
- [17] *Sartre* 1966, 108-109.
- [18] *Ekman* 1985, 283.
- [19] *Machiavelli* 1997, 73. *Ruhtinas* kirjoitettiin jo vuonna 1513, mutta julkaistiin vasta 1532. Vuonna 1559 teos päätyi Paavin kiellettyjen kirjojen listalle.
- [20] *Dante* 2001. Osa: *Helvetti*, laulu 17.
- [21] *Smith* 1979, 170.
- [22] *Smith* 1979, 170. Sodan päättyessä pohjoisitalialaiset partisaanitaistelijat teloittivat Mussolinin ja ripustivat hänet julkiselle paikalle jaloistaan roikkumaan.

KIRJALLISUUTTA

Alexander, Richard D. (1979): *Darwinism and Human Affairs*. University of Washington Press, Seattle.

- Barnes, Annette (1992): "On Deceiving Others". *American Philosophical Quarterly* 29 (1992), 153-162.
- Bok, Sissela (1981): *Miksi valehtelemme?* Suom. J. Hinkka. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Chisholm, Roderick M. & Feehan, Thomas D. (1977): "The Intent to Deceive". *The Journal of Philosophy* 74 (1977), 143-159.
- Clinton, Hilary (2003): *Living History*. Scribner, New York.
- Clinton, Bill (2004): *My Life*. Hutchinson, London.
- Dante (1307 /2001): *Jumalainen näytelmä*. Suom. E. Leino. WSOY, Juva.
- Ekman, Paul (1985): *Telling Lies – Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage*. W.W. Norton & Company, New York.
- Giannetti, Eduardo (2001): *Lies We Live By: The Art of Self-Deception*. Engl. John Gledson. Bloomsbury, London.
- Greene, Robert (2001): *The Art of Seduction*. Profile Books, London.
- Machiavelli, Niccoló (1532 /1997): *Ruhtinas*. Suom. A. Huhtala. WSOY, Porvoo.
- Noonan, Raymond J.: "Sexuality in the Age of Bill Clinton, Monica Lewinsky, and Kenneth Starr". <URL.<http://www.sexquest.com/SexualHealth/Clinton.html>>
- Saarni, Carolyn ja Lewis, Michael (1993): "Deceit and Illusion in Human Affairs". Teoksessa Lewis & C. Saarni (Eds.) (1993): *Lying and Deception in Everyday Life*. The Guilford Press, New York, 1-29.
- Sartre, Jean-Paul (1966): *Likaiset kädet, Suljetut ovet*. Suom. T. Kaukonen. Otava, Helsinki.
- Smith, Denis Mack (1979): *Mussolini's Roman Empire* (Beregrine Books, Norwich).
- Solomon, Robert C. (1993): "What a Tangled Web: Deception and Self-Deception in Philosophy". Teoksessa M. Lewis ja C. Saarni (Eds.), *Lying and Deception in Everyday Life* (The Guilford Press, New York, p. 30-58.
- Trivers, Robert (2000): "The Elements of a Scientific Theory of Self-Deception". *Annals New York Academy of Sciences* 907 (2000), 114-131.

Kirjoittaja on Turun yliopiston käytännöllisen filosofian dosentti ja Suomen Akatemian varttunut tutkija.

Kirjoitus perustuu sekä esitelmään Suomalainen Lääkäriseura Duodecimin seminaarissa "Valhe ja huijaus" Jyväskylässä 17.11.2005 että hänen teokseensa Itsepetoksen filosofia (WSOY 2005).